

Kultuhistorisk karakterisering och inventering

Mariakyrkan, Värnamo

*Maria församling i Värnamo kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2006:31

Jonas Haas

Kulturhistorisk karakterisering och inventering

Mariakyrkan, Värnamo

*Maria församling i Värnamo kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Jonas Haas. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Lars-Göran Gustafsson

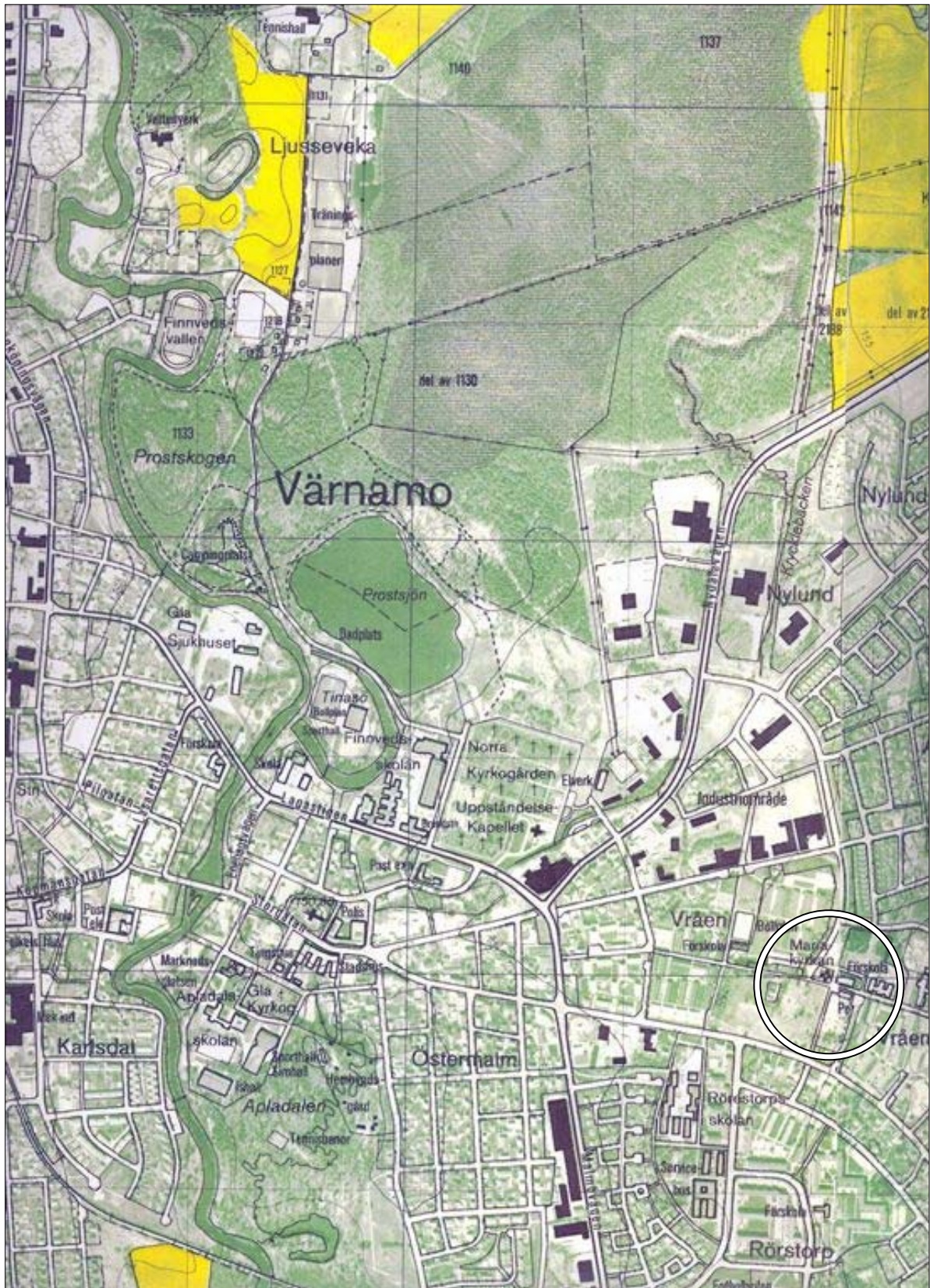
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Ekonomiska kartan	4
Inledning	5
Bakgrund och omfattning.....	5
Karakteriseringens syfte.....	5
Uppläggning och rapport	5
Kulturhistorisk bedömning	5
Sammanfattande beskrivning.....	6
Beskrivning och historik.....	7
Socken	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkobyggnaden	8
Kulturhistorisk karakterisering och bedömning	9
Sammanfattning	10
Händelsehistorik	11
Källhänvisningar	12

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Värnamo 5D8i, Hindsekind 5D8j, 1992.

Inledning

Bakgrund och omfattning

På uppdrag av arkitekt Lars Redegard har Jönköpings läns museum utfört en kulturhistorisk inventering och karakterisering av kyrkorna inom Värnamo kyrkliga samfälligheten. Arbetet har utförts i samband med upprättande av vård- och underhållsplaner för samfällighetens kyrkor och ska ingå som en del av detta. I Värnamo kyrkliga samfällighet har Vård- och underhållsplaner upprättats av arkitekt Lars Redegard. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades och avslutades under 2004. Inventeringen gäller kyrkobyggnader som är anlagda före 1939 eller omfattas av Kulturminneslagen och som fortfarande är i bruk. I Värnamo kyrkliga samfällighet berör detta förutom Mariakyrkan även Fryele kyrka, Värnamo kyrka, och Nydala kyrka. Rapporten omfattar en genomgång av kyrkobyggnadens historik, beskrivning av exteriör och interiör och en beskrivning av dess kulturhistoriska värde. Antikvarie Jonas Haas vid Jönköpings läns museum har varit rapportansvarig.

Karakteriseringens syfte

Syftet med karakteriseringen är att öka kunskapen om det kulturhistoriska arv som kyrkobyggnaden bär på. Mer konkret ska arbetet ligga till grund för de vård- och underhållsplaner som ska tas fram av varje församling och som är en förutsättning att efter 2006 kunna söka kyrkoantikvarisk ersättning från stiftet. Resultatet ska också kunna ingå i länsstyrelsens och läns museets underlagsmaterial vid beslut i ärenden som berör kyrkobyggnaderna.

Uppläggning och rapport

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering och en arkivsökningsdel. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsstyrelsens arkiv över ärenden, med kopior från ATA's arkiv i Stockholm. Jönköpings läns museum har också ett arkiv över handlingar och pressklipp mm. Befintlig hembygdslitteratur har använts i förekommande fall. Arkivuppgifterna utgör således en sammanfattning av genomgångna arkiv och omfattar inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkans byggnadshistoria.

Rapporten är upplagd med en inledande kort sammanfattning, och en historik med händelser listade i kronologisk följd. Därefter följer en beskrivning av kyrkomiljön och historiken i löpande text, en beskrivning av kyrkans nuvarande utseende och till sist en kulturhistorisk värdering och bedömning.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen har gjorts av Jönköpings läns museum i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkas egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkor i stiftet och landet. Den kulturhistoriska värderingen och bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda byggnadsdetaljer utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Denna rapport ska finnas tillgänglig på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings länsmuseum samt på respektive kyrkliga samfällighet.

Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Kyrktuppen 1
Värnamo socken, Värnamo kommun, Östbo kontrakt, Värnamo församling, Växjö stift,
Iönköningens län

Mariakyrkan i Värnamo uppfördes 1977 som distriktskyrka vid Vråens förortscentrum i östra delen av Värnamo. Arkitekt var Anders Berglund som ritat ett flertal kyrkobyggnader i södra Sverige. Kyrkan har en tidstypisk och välutformad modernistisk gestaltning med församlingens dagverksamhet integrerad i kyrkoanläggningen. Kyrkorummet är inrymt i en putsad basilikaliknande byggnadskropp med kor i öster, ett sidoskepp i norr samt ingång och vapenhus integrerade i församlingsdelen. Kyrkan reser sig över torget med en karaktäristiskt svängd takkontur och ett där bredvid fristående klocktorn. Församlingsdelen är inrymd i en låg byggnadsdel klädd med rödfärgad panel, medan den byggnadskropp som rymmer kyrkorummet är putsad i ljust blått, som en syftning på jungfru Maria. Kyrkoanläggningen har varit föremål för två ombyggnader som båda har varit anpassade till dess karaktär, vid den senare utvidgades bland annat kyrkorummet åt väster. Sedan 2003 omfattas Mariakyrkan med tillhörande tomt och klocktorn av skydd enligt Kulturminneslagen 4 kap. 3 §. Församlingslokalernas interiör ingår inte i skyddet.

Mariakyrkan är sammanbyggd med församlingsutrymmen. De olika byggnadskropparna är integrerade i varandra men utåt sett tydligt markerade och åtskilda. Församlingsdelen anknyter genom material och färg med omgivande bebyggelse vid stadsdelstorget, medan kyrkorummets byggnad utgör ett naturligt blickfång genom sin takkontur.

Beskrivning

Socknen

Vråens församling är en del av Värnamo socken. Värnamo har sedan medeltiden fungerat som marknadsplats och knutpunkt för viktiga handelsvägar i Småland. Platsen var en anhalt på vägsträckningen från södra Sverige upp mot Jönköping och här fanns även lämpliga vadställen över Lagan. Värnamo har sedan tidig medeltid också varit centralort för Östbo härad. 1620 blev staden köping under Jönköping och 1859 blev Värnamo självständig köping. Läget vid Lagan underlättade för hantverkare och småindustrier som kunde utnyttja vattenkraften. 1877 kom järnvägen till Värnamo och i och med den började den verkliga tillväxten, grundad på handel, hantverk och industrier. Denna följdes av en befolkningsökning från 1880-talet och framåt, och 1920 hade köpingen växt så mycket att man erhöll stadsprivilegier. Värnamo präglas fortfarande av småindustrier och är en av tillväxtkommunerna i regionen.

Kyrkomiljön

Mariakyrkan är en stadsdelskyrka i Vrån, ett bostadsområde i östra Värnamo som uppfördes vid 1970-talets mitt med hyreshus och radhus. Stadsdelen angränsar till ett industriområde i norr, platsen ligger på en svag sluttning mot öster där skog tar vid. I sydväst binds stadsdelen samman med övriga Värnamo. Namnet Vrån härrör från en äldre gård som tidigare låg på platsen. 1975-76 uppfördes en centrumanläggning bestående av bibliotek, livsmedelsbutik, tandklinik, bank och post samt andra småbutiker. I de ursprungliga planerna ingick även ett församlingshem placerat vid torget. I det tidiga skissmaterialet försågs församlingshemmet med ett kapell och kallades ”kapellgård”, men detta utvidgades så småningom till ett invigt kyrkorum. Redan från början fanns önskemål om att hela stadsdelen skulle få en enhetlig och samlande gestaltning, vilket bland annat tog sig uttryck i den röda fasadpanelen. Idag har post, bank och livsmedelsbutik lagts ner och flyttat från centrumet. Istället har ett äldreboende med vårdcentral och apotek uppförts vid centrumet. Kyrkan och dess församlingsbyggnader har också nyligen utvidgats.

Mariakyrkans
karaktäristiska
östra parti vid
Vråens
stadsdelstorg.

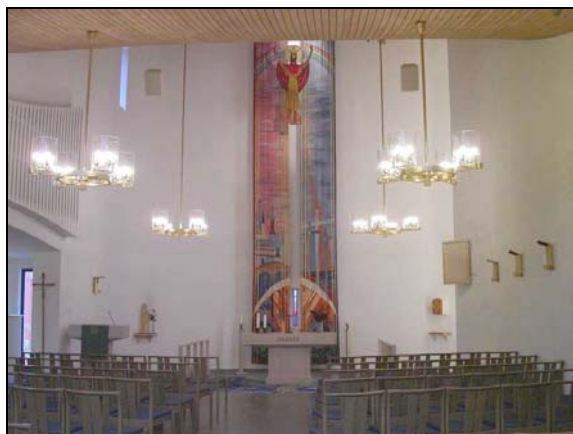
Kyrkobyggnaden

Kyrkan består av en kyrkobyggnad och församlingsutrymmen, uppförda i två olika men tätt sammanbyggda byggnadskroppar. Till anläggningen hör en tomt bestående av gräsmattor samt mindre träd och buskar planterade runt om. Någon särskild tomtavgränsning finns inte. Söder om kyrkoentrén vid torget står en fristående klockstapel med kopparklädd huv och förgylld kyrktupp.

Församlingslokalerna är inrymda i den låga byggnadskroppen som upptar större delen av kyrktomten, och är klädda med faluröd liggande enkelfasspantspanel. Långsidorna är vertikalt uppdelade i regelbundna fack. Sockeln är låg och obetydlig. Upptill avslutas fasaden av en omsorgsfullt gestaltad takfot i form av en vit- och blåmålad konsolfris i trä. Taket är flackt och nästintill av plantakstyp. Samtliga fönster är kvadratiska, vitmålade av helfönstermodell, på södra långsidan finns dessutom ett plåtklätt burspråk i blått.

Kyrkodelen skiljer sig tydligt från församlingsdelen, och är inrymd i en högrest, rundad byggnadskropp. Den låga församlingsdelen ansluter till detta kyrkorum på tre sidor. Kyrkorummet är uppfört av tegel och utvändigt putsat med gråblå, grov spritputs. Byggnaden har en karaktäristiskt svängd takkontur som reser sig högt över korpartiet och den omgivande bebyggelsen. Ett enkelt utsparat kors på östra fasaden är annars den enda övriga artikulering på kyrkobyggnadens yttre. En fönsterspalt i full rumshöjd ger ljus åt koret från söder. Vapenhuset ansluter till kyrkorummet från söder, med en indragen och helt uppglasad entré i nära kontakt med torget.

Kyrkorummet är uppbyggt som en enskeppig salskyrka med kor i öster. Koret får sin belysning från en hög fönsterspalt som går från golv till tak på södra korväggen. Kyrkorummet

Interiörbild av kyrkorummet, norra "sidoskeppet", altaret i koret samt förhallen. Kyrkorummet präglas av enkla material samt rena, obrutna volymer. Taket svänger upp över koret och ljus kommer söderifrån via en dold fönsterslits.

är enkelt och rent, med ljust putsade väggar. Taket är klätt med laserad glespanel och reser sig kraftfullt över koret. Högst upp på korväggen finns en fönsteröppning som ger ljus över en triumfatorisk Kristusgestalt. En altarpåduk, ”Den rämnade förlåten”, hänger framför korväggen från golv till tak, vävd av konstnärinnan Anna- Maria Hoke 1980. Altarpåduken delar sig framför ett litet och lågt placerat korfönster med glugg och piscina, där en röd lampa ständigt lyser och ska symbolisera Kristi närvaro. Framför altarpåduken står centralt i koret ett snidat och vitlaserat altarbord av furu. Kyrkorummet är möblerat med fristående stolar, längst bak även med väggfasta bänkar. Golvet består av hyvlad kalksten. Salen har en korsarm på norra sidan, med plats för kör och digital orgel. Vid en ombyggnad 2002 förlängdes kyrkorummet åt väster då den nuvarande entrén från galleriet tillkom liksom de tolv västfönstren och takfallet ovanför. Samtidigt valvslogs innertaket i den norra korsarmen.

Altarbord, läspulpet och dopfont tillhör ursprungsinventarierna och är utförda i snidat och vitlaserat furuträ efter ritningar av arkitekt Anders Berglund som också formgivit takbelysningen i mässing och blåst glas.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Mariakyrkan i stadsdelen Vråen, Värnamo, är en god representant för 1960- och 70-talets moderna kyrkobyggnadsepok i Sverige. Kyrkoanläggningens integrering i det profana förortscentrat vittnar om den samhälls- och stadsplanehistoriska utvecklingen under 1970-talet, och på samma sätt är kyrkoanläggningens invändiga disposition med närhet mellan kyrkorum och dagverksamhet ett uttryck för kyrkans verksamhetsutveckling.

Kyrkoanläggningen har ett högt arkitektoniskt och konstnärligt värde, med tyngdpunkt på kyrkobyggnaden. Dock är samspelet med församlingsbyggnaderna en stor del av hela byggnadens uttryck. Exteriören är i samklang med omgivande bebyggelse genom medveten materialanpassning gällande den röda fasadpanelen på församlingsdelen. Väsentligt för upplevelsen är kontrasten mellan kyrkobyggnaden och församlingsbyggnaderna, där högtidligt spelar mot vardagligt i materialval, byggnadshöjd och kulörer. De röda panelfasaderna var ursprungligen nästan helt slutna mot omgivningen, vilket då uppvägdes av öppenheten inåt och de stora fönstren mot kyrkans innergård. Idag är innergården överbyggd och fasaderna har fått nya enkla kvadratiske fönster, men intrycket hålls ändå kvar av fasaden som ett slutet skal med enskilda öppningar. Den faluröda färgen och de vitmålade fönstren är lokalt förankrade i småländsk trähustradition, medan den blå nyansen på kyrkobyggnaden har ett ikonografiskt värde och alluderar specifikt på jungfru Maria. I den kristna konsttraditionen förknippas jungfru Maria sedan länge med färgen blått.

Interiört är det främst kyrkorummet och vapenhuset som har tydliga arkitektoniska kvaliteter. Vapenhuset är öppet och välkomnande genom ett fullt uppglasat entréparti mot torget, kyrkobyggnadens utvändiga och grova spritputs fortsätter in i byggnaden via vapenhuset och väggen svänger av mjukt vid kyrkoentrén. Bakom dörren till kyrkorummet finns en liten nisch för handtaget att falla in i när denna står öppen. Kontakten mellan vapenhuset och kyrkorummet understryks av det gemensamma kalkstengolvet och sockeln.

Kyrkorummet präglas av enkla material, rena och obrutna volymer och det framträdande taket som reser sig högt över koret. Färgsättningen är lugn med bara naturmaterial; vit puts på väggarna, kalkstengolv och obemålade träpaneler i taket. Koret är öppet och i samma plan som långskeppet och altaret mittplacerat enligt modern versus populär liturgi. Möbleringen med stolar är ett tidstypiskt uttryck, samt en väsentlig del i kyrkorummets karaktär.

Planlösningen i församlingsdelen utgick ursprungligen från ett öppet atrium med stora glasväggar som gav ljus till de angränsande församlingsrummen samt kyrkosalens västparti. Denna tanke fördes vidare vid tillbyggnaden 1987 då en ny täckt atriumgård uppfördes mellan den gamla delen och tillbyggnaden. Ursprungstanken var en slutenhet utåt och öppenhet inåt med atriumen som kontaktskapare mellan inne och ute, en idé och tanke som fortfarande är tydlig och karaktärsskapande. De om- och tillbyggnader som gjordes 1987 och 2002 har varit väl anpassade till kyrkans ursprungskaraktär.

Sammanfattning

- Den nära kontakten mellan kyrkorummet och församlingsverksamheterna, liksom hela anläggningens nära kontakt med den omgivande centrumanläggningen har både ett kyrkobyggnads- och samhällshistoriskt värde.
- Kyrkoanläggningen utgör ett gott exempel på en modernistisk kyrkobyggnad som i sin helhet är väl bevarad.
- Genomtänkta färgval som den faluröda panelen och den mariablå spritputsen är en väsentlig del av kyrkans arkitektoniska karaktär.
- Kontrasten mellan församlingsdelens vardagliga uttryck, materialval och plantak och kyrkobyggnadens högtidligare form, materialval och takkontur utgör en stor del av den arkitektoniska upplevelsen.
- Kyrkobyggnadens välbevarade exteriör, speciellt avseende putskvaliteten och dess kulör, de diskreta fönsteröppningarna, det utsparade korset i putsfasaden, samt takfotens omsorgsfulla utformning är viktiga för den arkitektoniska upplevelsen.
- Den sparsmakade och rena interiören i kyrkorummet, möbleringen med stolar, färgsättningen samt den ursprungliga och för Mariakyrkan speciellt utformade inredningen och inventarier är ett medvetet gestaltat uttryck med kulturhistoriskt stort värde.

Takpanelen i kyrkorummet samt "kyrktorget" mot församlingsutrymmena.

Händelsehistorik

- 1977 Nybyggnad av småkyrka vid Vråens centrum i Värnamo efter ritningar av arkitekt Anders Berglund, Värnamo. (Bygglovsarkivet, Miljö- och stadsbyggnadskontoret Värnamo)
- 1987 Tillbyggnad mot norr omfattande skyddsrum, övertäckt ljusgård, konfirmationslokal, bibliotek, musikrum. Samkvämsrummet utvidgas och köket flyttas. I samband med tillbyggnaden uppförs även ett cykelskjul väster om kyrkan och en redskapsbod norr därom, i rödmålad liggande panel. För ritningar svarade Anders Berglund. (Bygglovsarkivet, Miljö- och stadsbyggnadskontoret Värnamo)
- 2002 Ombyggnad enligt arkitekt Lars Redegards ritningar som omfattar:
- Tillbyggt helglasat burspråk på södra fasaden.
 - Två nya kvadratiska fönster på södra fasaden, på ömse sidor om burspråket.
 - Nytt fönster i västra fasaden till mysrummet.
 - Förlängning av kyrkorummet mot väster där halva innergården tas i anspråk och andra halvan glasas över. Samtidigt tas de stora fönsterväggarna runt innergården bort. Den nya västväggen utformas i enlighet med befintligt kyrkorum och dess fasader. Taket på den utbyggda delen ansluter sig till den svängda och karaktäristiska konturen genom en krök uppåt.
 - Ombyggnad av sidoskeppet i kyrkorummet. Ny välvd bärning sedan stödpelare avlägsnats. Ändring av fönster från ett högt placerat fönsterband till två vertikala fönsterspalter.
 - Nya mellanväggar i musikrummet i byggnadens NV hörn, för inredning av ny expedition. Två nya kvadratiska fönster till det nya kontorsrummet i norra fasaden.
 - Sakristian utvidgas och flyttas söderut, för att ge mer utrymme åt kapprummet.
 - Plantaket över församlingsbyggnaderna ändras och ges en flack sadeltakskonstruktion med låg lutning. (JLM)
- 2003 Kyrkan får skydd enligt Kulturminneslagen 4 kap. 3 §. Skyddet omfattar kyrkotomten, kyrkoanläggningens exteriör, klocktornet, kyrkorummets interiör men ej församlingslokalernas interiör. (JLM)

Källhänvisningar

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)

Miljö- och stadsbyggnadskontoret Värnamo, Bygglovsarkivet (MSBK)

Litteratur

Illerstad, Lennart, *Nya svenska kyrkor, del II Götaland*, Stockholm 1993

Hederström, Christine, *Värnamo kommun, Kulturhistorisk utredning*, Smålandsstenar 1984

Spridda tidningsartiklar ur Värnamo Nyheter

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B103/04

Beställare: arkitekt Lars Redegaard

Fastighetsägare: Värnamo kyrkliga samfällighet

Rapportansvarig: Jonas Haas

Foto: Jonas Haas

Län: Jönköpings län

Kommun: Värnamo kommun

Socken: Värnamo socken

Fastighetsbeteckning: Kyrktuppen 1

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Värnamo 5D8i samt Hindsekind 5D8j, 1992

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv